

6D010200 – «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған Тулегенова Газиза Адилбековнаның «Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу» тақырыбында дайындалған диссертациясына

АНДАТПА

Зерттеудің көкейкестілігі: Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың республика халқына жолдауларында ұлтаралық бірлік, татулық және түсінушілік мәселесіне аса мән береді. 2007 жылғы жолдауда «Қазақстандық патриотизм мен саяси ерік-жігер – жаңа Қазақстанды құрудың аса маңызды факторлары», - деп атап көрсетсе, кезекті халыққа жолдауы «Қазақстан – 2050» Стратегиясының басты мақсаты – мықты мемлекеттің, дамыған экономиканың және жалпыға ортақ еңбектің негізінде берекелі қоғам құру, Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарында болуы және оның жетінші бағыты, жаңа жалпы қазақстандық патриотизмнің іргетасын қалап, біздің Отанымыздың - көпұлтты және көпконфессиялы қоғамымыздың, біздің балаларымыздың тамаша келешегі бар екеніне негізді мақтаныш пен сенімдікті туындатса. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық жүзеге асыру аясында ұлттық салт-дәстүрлерге және жалпы адамзаттық құндылықтарға негізделген патриотизм мен толеранттылыққа тәрбиелеу, сонымен бірге бастауыш сынып оқушыларын мектепте оқуға әлеуметтік-психологиялық, тұлғалық, ерік, физикалық және зияткерлік дайындығын қалыптастыруға нақты талаптар қойылды.

«Қазақстан Республикасы үздіксіз білім берудің тәрбие тұжырымдамасында» «патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі қазақ халқының тарихы мен салтын, тілін сүйіп құрметтеуге, таңдаулы дәстүрлерін сақтауға және дамытуға, Қазақстанның басқа халықтарының мәдениетін зерттеп, игеруге негізделген азаматтық ұстанымды және патриоттық сананы, ұлтаралық мәдени қарым-қатынасты, т.б. қалыптастыруы қажет», - деп заманауи жаһандану және қазақ халқының рухани қайта өркендеуі жағдайында жас ұрпақты өз халқының рухани бай қазынасы және адамгершілік құндылықтары арқылы тәрбиелейтін ғылыми теориялық негіздерді жетік меңгеру, практикалық жағынан жетілдіре түсу, өз Отанының патриоты ретінде тәрбиелеу қажеттілігі туындап, егемен еліміздің болашақ ұрпағы – бастауыш сынып оқушыларының бойында патриоттық сезімді оятып, патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі оқу-тәрбие үдерісінде жүзеге аспақ.

«Қазақстан Республикасы мектеп оқушыларына патриоттыққа тәрбиелеу тұжырымдамасында», «Қазақстан Республикасы азаматтарын патриоттыққа тәрбиелеу жөніндегі мемлекеттік бағдарламасында» азаматтардың бойында жоғары патриоттық сана-сезімді, өз елі үшін мақтаныш сезімін қалыптастыру, патриоттық тәрбиелеу жүйесін мақсатты дамыту арқылы Отан мүдделерін қорғау жөніндегі азаматтық борыш пен

конституциялық міндеттерді орындауға әзірлікке тәрбиелеу қажет екендігі атап көрсетілді.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында (11-бап, 3-тармақ) білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың маңызды қағидаттарының бірі былай көрініс тапқан: «...азаматтыққа және патриотизмге, өз Отанына деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу, мемлекеттік рәміздерді құрметтеу, халық дәстүрлерін құрметтеу, қажеттігі айтылады. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы 27.12.2019ж, ҚР Үкіметінің № 988 қаулысында.

2019 жылдың желтоқсан айында қабылданған Қазақстан Республикасы «Педагог мәртебесі» заңының қабылдануы және соған сәйкес педагогқа қатысты қызметтері, іс-әрекеттеріне байланысты өзгерістерінің болуы зерттеу жұмысымызда бастауыш сынып оқушыларымен оқу-тәрбие үдерісін жүргізу барысында педагогтың кәсіптік шеберлігін, зерттеушілік қызметін, зияткерлік және шығармашылық деңгейін үздіксіз жетілдіруі міндеттелгендігін байқаймыз. Осы ретте, бастауыш сынып оқушыларында өз Отанына, өз халқына, ана тіліне, ұлттық мәдениетке, ұлттық салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарға сүйіспеншілікпен және құрметпен қарау маңызды екендігі, «патриоттық», «патриоттық тәрбие», бастауыш оқу-тәрбие үдерісі негізінде патриоттыққа тәрбиелеу мәселесі өзекті болып отыр.

Осыған орай, жас ұрпақты патриоттыққа тәрбиелеу мәселесіне байланысты зерттеу жүргізген философтар, психологтар, педагогтердің ғылыми еңбектеріне теориялық тұрғыда талдау жасалды.

Бастауыш мектеп оқушыларына отансүйгіштік тәрбие беру теориялық-әдіснамалық негіздерін философиялық мәнділігі Ғ. Есім., С.Е. Нұрмұратов., А. Айталы., Т.Қ. Ғабитов., Б.С. Ерасов.. т.б., тарих саласы бойынша Л. Ахметова., Ж. Қасымбаев., М. Қозыбаев., Қ. Мыңжанұлы., О. Смағұлов., Т. Тұрлығұлов., Т. Жұртбаев., М. Шоқай., филологиялық еңбектерде М. Әуезов., М. Жолдасбеков., Қ. Жұмаділов., Н. Келімбетов., М. Мағауин., Қ. Мұқаметқанов., С. Мұқанов., Қ. Салғарин., А. Сейдімбек. т.б. еңбектерінде көрініс тапқан.

Жас ұрпақ бойында өз еліне, жеріне, туған ортасына деген сүйіспеншілік, ұлттық мәдениеттің тұлға бойында қалыптасу барысы ғұлама ағартушылар Ш. Уәлиханов., Ы. Алтынсарин., А. Құнанбаев еңбектерінен, сондай-ақ, XX ғасырдың 1-жартысындағы педагог-ағартушылар М. Жұмабаев., Ж. Аймауытов., Ш. Құдайбердиев., М. Дулатов., А. Байтұрсыновтың рухани мұраларынан бастау алды десек, артық болмас.

Патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негізін алыс және жақын шетел ғалымдары В.Н. Мясичев., Л.С. Рубинштейн., Д.Н. Узнадзе., А.И. Титаренко., А.В. Кирьякова., Н.Г. Казакина, қарастырса, орта және жоғары сыныптағы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мәселелері педагогикалық ғылымда кеңінен талқыланады, бұған Н.И. Новиков., Д.Д. Семенов және т.б. авторлардың еңбектері дәлел бола алады. Патриотизмнің мазмұны, принциптері мен әдістері Н.И. Болдырев., И.П. Терентий зерттулерінде көрініс тапқан.

Патриоттық тәрбие беру мәселелерін қазақстандық ғалымдар да зерделеуде. Қазақстандық ғалымдар К.Ж. Қожахметова., С.Т. Иманбаева., Ш.Т. Таубаева., Г.К. Белгібаева., А.К. Дүйсенбаев., Г.С. Майлыбаева және т.б. еңбектерінде ұлттық мәдениеттің және халық педагогикасы тәжірибесінде ұсынылған білімнің өскелең ұрпақты азаматтық-патриоттыққа тәрбиелеудегі маңызы нақтыланса, ғалымдар Г.Қ. Нұрғалиева, Б.К. Құдышева, М.И. Кикина., К. Найманбаева тұлғаның әлеуметтік даму құндылықтарын айқындау және патриоттыққа тәрбиелеу мәселелерін қарастырған. С.С. Тілеуова., Д.А. Нұрғалиева еңбектерінде патриоттыққа тәрбиелеудің педагогикалық негіздері мен тиімді жолдары анықталған.

Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық қалыптасу ерекшеліктері А.Қ. Аренова, Ж.С. Сардарова, Н.С. Жұмашева, А.Б. Медешова, С.М. Төрениязова т.б. ғалымдардың еңбектерінде орын алса, болашақ мұғалімдерді оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеуге мәселесі бойынша А.С. Карпыкбаева зерттесе, сыныптан тыс спорттық шаралар өткізу арқылы оқушыларға патриоттық тәрбие беру мәселесі бойынша З.Ж. Айджанова, А.Н. Иманбетов ғылыми еңбектерінде зерттелген.

Жоғарыда аталған еңбектердің барлығы оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеу мәселесінің бірқатар зерттелгенін айқындайды. Дей тұрғанмен, бұл мәселе осы кезге дейін зерттеу нысанына алынбаған. Сол себепті бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу қажеттілігі мен бұл мәселенің теориялық тұрғыда зерттеліп, ғылыми әдістемелік жағынан қажетті деңгейде қамтамасыз етілмегендігі және аталмыш мәселенің қоғам талабына сай қарастырылмауы арасында қарама-қайшылық орын алғандығы байқалады. Осы қарама-қайшылықтар біздің проблемамызды айқындап, зерттеу мәселесі мен тақырыбын **«Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу»** деп белгілеуімізге негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздерін анықтау, әдістемесін жасау және оның тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар арқылы тексеру.

Зерттеу нысаны: бастауыш мектептің оқу-тәрбие үдерісі.

Зерттеу пәні: бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу үдерісі.

Зерттеудің ғылыми болжамы: егер, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге негіз болатын адамгершілік құндылықтар жүйелілік негізінде берілсе, патриоттыққа тәрбиелеудің жүйесі педагогикалық мақсатқа қарай жүзеге асырылса, **онда** бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу құндылығы қалыптасады, **өйткені** патриоттық тәрбие оқу үдерісінде тиімді әдіс-тәсілдермен қамтамасыз етіледі.

Зерттеудің міндеттері:

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздерін айқындау;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін анықтау;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық моделін жасау;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің әдістемесін даярлау және оның тиімділігін тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар барысында тексеріп, ғылыми негізделген ұсыныстар дайындау.

Зерттеудің жетекші идеясы: бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу, орта мектептің бастауыш сатысындағы білім мазмұнында ата-бабамыздың бай мұрасының жүйеленіп, қазіргі ақпараттық қоғам жағдайындағы мүмкіндіктермен үйлестірілуіне байланысты.

Зерттеудің әдіснамалық және теориялық негіздері: философиялық таным теориясы және диалектикалық принциптер, жеке тұлғаның дамуы жөніндегі психологиялық-педагогикалық теориялар, құндылықтар туралы әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық, этнопедагогикалық тұжырымдамалар, патриоттық тәрбие теориялары.

Зерттеудің дереккөздері: зерттеу мәселесі бойынша философтардың, әлеуметтанушылардың, психологтардың, педагогтардың еңбектері, 2007 ж «Қазақстандық патриотизм мен саяси ерік-жігер – жаңа Қазақстанды құрудың аса маңызды факторлары» жолдауы, «Қазақстан – 2050» халыққа жолдауы, «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру», «Қазақстан Республикасы үздіксіз білім берудің тәрбие тұжырымдамасы», «Қазақстан Республикасы мектеп оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу тұжырымдамасы», «Қазақстан Республикасы азаматтарын патриоттыққа тәрбиелеу жөніндегі мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы, Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Қазақстан Республикасы «Педагог мәртебесі» заңы, ҚР 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің жоғары және көпсатылы оқу орындарының оқу үдерісіне байланысты ұсынған құжаттары (тұжырымдамалары, кешенді бағдарламалары, оқулықтар мен оқу-әдістемелік құралдар, электрондық оқу құралдары), педагогиканың ғылыми жетістіктері мен озық тәжірибелері мен автордың педагогикалық, ғылыми іс-тәжірибелері алынды.

Зерттеудің негізгі кезеңдері:

Бірінші кезеңі (2018-2019ж.ж.) мәселенің теориялық тұрғыда мәнін түсінуге, ұғынуға арналды. Зерттеу жұмысының ғылыми аппараты айқындалды. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы

оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу мәселелеріне арналған философиялық, әлеуметтік, педагогикалық, психологиялық және этнопедагогикалық әдебиеттерге талдау жасалды. Бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың даму ерекшеліктері жөніндегі зерттеу жұмыстары қарастырылды. Гуманитарлық пәндердің оқу жоспарлары, оқу бағдарламалары, оқу пәндерінің мазмұндары талданды.

Екінші кезең (2019-2020ж.ж.) Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді жүзеге асырудың теориялық моделі жасақталды. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге арналған әдістеменің тиімділігі тексерілді. «Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» тақырыбында электронды оқу құралы дайындалып, тәжірибелік сынақтан өткізілді.

Үшінші кезеңде (2020-2021 ж.ж.) Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге байланысты педагогикалық-тәжірибелік жұмыстары бойынша педагогикалық тұжырымдар жүйеге келтірілді, нәтижелері диссертация мазмұнына енгізілді, зерттеу қорытындылары негізінде әдістемелік ұсыныстар берілді, диссертацияның рәсімделуі аяқталды.

Зерттеу әдістері: зерттеу проблемасы бойынша философиялық, психологиялық, педагогикалық, этнопедагогикалық, ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге теориялық талдау жасау, бастауыш мектептегі оқу бағдарламалары мен гуманитарлық оқулықтардың мазмұнына талдау жасау бастауыш мектептегі оқу-тәрбие үдерісін бақылау, талдау, модельдеу, оқушылармен педагогикалық-тәжірибелік жұмыс ұйымдастыру, алынған мәліметтерді өңдеу, қорытындылау.

Зерттеу базасы: Тәжірибелік-зерттеу жұмыстар Талдықорған қаласы №16 орта мектеп гимназиясы КММ және Алматы облысы Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебі КММ жүргізілді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық мәні:

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздері айқындалды;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері анықталды;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің құрылымдық-мазмұндық моделі жасалды;
- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің әдістемесі даярланды және оның тиімділігі тәжірибелік-эксперименттік жұмыстар барысында тексерілді, ғылыми негізделген ұсыныстар дайындалды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы:

- «Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» тақырыбында І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің ғылыми кеңесі ұсынған. (26.11.2020., хаттама №4) ISBN 978-601-216-705-4 оқу-әдістемелік құралы дайындалып, тәжірибеге ендіріліп, ендіру актісі және авторлық құқықпен қорғалатын объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізілімге мәліметтерді енгізу туралы авторлық куәлік. 13.01.2021, №14407 алынды;

- «Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу» тақырыбында электронды оқу құралы дайындалып, авторлық құқықпен қорғалатын объектілерге құқықтардың мемлекеттік тізілімге мәліметтерді енгізу туралы авторлық куәлік. 17.03.2021, №15977 жасалып нәтижесі тәжірибеде дәлелденуде;

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуде, қазіргі қашықтықтан оқыту кезеңінде Quizizz платформасын пайдаланып «Кім жеңімпаз» байқауы ұйымдастырылды.

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу әдістемесінің тиімділігі педагогикалық-тәжірибелік жұмыстар арқылы тексерілді.

Қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар:

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуде бастауыш мектеп оқушысының дүниетанымы мен сенімдеріне, ұстанымдары мен мінез-құлқына, оның жас ерекшелігіне сәйкес әлеуметтік тәжірибесіне, өзіндік санасы мен сезімдік толғаныстарына негізделеді. Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу - тұлғаның ұлттық келбетін анықтайтын өзіндік санасы мен адамгершілік құндылықтарға қатынасын көрсететін сенімі, көзқарасы, ұмтылыстары түріндегі ерекше тұлғалық құрылым;

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің моделі;

- бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуге арналған әдістемелік кешеннің жүзеге асырылуы ұлттық тұлға қалыптасуының өзегі болып табылады.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелділігі мен негізділігі: зерттеудің логикалық құрылымымен, зерттеу мазмұнының ғылыми аппаратқа сәйкестігімен, зерттеудің мақсат-міндеттеріне сәйкес зерттеу әдістерін таңдаумен, алынған нәтижелерді өңдеудің математикалық әдістерін қолданумен және олардың тиімділігін бастауыш мектепте тексеріп, пайдаланумен қамтамасыз етіледі.

Жұмыс нәтижелерін сынақтан өткізу мен ендіру.

Зерттеу жұмысының негізгі қағидалары мен нәтижелері келесі ғылыми басылымдарда жарық көрді:

- Бастауыш сыныпта рухани жаңғыру аясында оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеу. Абай атындағы Қазақ ҰПУ. «Хабаршы». «Педагогикалық ғылымдар сериясы», №3(59),2018;

- Формирование патриотического воспитания младших школьников в современных условиях. Қазақстанның ғылым мен өмірі. Кксон. Халықаралық ғылыми журнал №1(74) 2019 ж, 316;

- Қоғамдық сананы жаңғырту шеңберінде қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы халық фольклорының рөлі. Абай атындағы Қазақ ҰПУ. «Хабаршы». «Педагогикалық ғылымдар» сериясы, №2(62). 2019;

- Қоғамдық сананы жаңғырту шеңберінде қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы халық фольклорының рөлі. Абай атындағы Қазақ ҰПУ. «Хабаршы». «Педагогикалық ғылымдар» сериясы, №2(62). 2019;

- Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу. І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің ғылыми кеңесі ұсынған (27.01.2021., хаттама №4) оқу-әдістемелік құрал. ISBN 978-601-216-705-4 Талдықорған 2021;

- Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу. І. Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің ғылыми кеңесі ұсынған. Электронды оқу құралы. 13.01.2021, №14407:

- Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу – руханилықтың бастауы. Materials of the V International Scientific-Practical Conference «Quality Management: Search and Solutions» November 27-29, 2019 San Francisco (CA, USA) Volume II San Francisco, 2019, 119б;

- Формирование гуманистических ценностей в контексте патриотического воспитания младших школьников. Международной научно-практической конференции. «Современные проблемы образования в области физической культуры и безопасности жизнедеятельности», 9-10 марта 2021;

- Гуманистические ценности как фактор патриотического воспитания младших школьников. Актуальные вопросы и современные аспекты сборник статей VII Международной научно-практической конференции, Состоявшейся 10 мая 2021г. в г. Пенза МЦНС «НАУКА и просвещение»;

- Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу – рухани құндылықтың негізі. «Білім беру жүйесін жетілдіру бағдарламалары: оқу үдерісін нәтижелі ұйымдастыру мен құзыретті маман даярлау мәселелері» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік (интернет конференция). Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті. 03-04.05.2019;

- Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқытуда оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу. Әл-Фарабидің 1150 жылдығына және «Рухани жаңғыру» мақаласының 3 жылдығына арналған «Ұлы дала ұстазы» Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдар жинағы. Өскемен, 10 сәуір 2020;

- Бастауыш сынып оқушыларын адамгершілікке тәрбиелеу-руханилықтың бастауы. «Жаңартылған білім беру: ЖОО мен орта мектеп тәжірибесі» атты Республикалық ғылыми-практикалық конференция. «Баишев Университеті». Ақтөбе, 2020;

- Бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік – құндылықтарын қалыптастырудың негізі. «Ұлт құндылығы – ұрпақ өзегі» Республикалық ғылыми-теориялық конференция Материалдар жинағы 28-29 маусым 2019 ж. Талдықорған қ.

Диссертацияның құрылымы. Диссертация кіріспеден, екі тараудан, тұжырымдар мен қорытындыдан, пайдаланылған ғылыми әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады.

Кіріспе бөлімде зерттеудің көкейкестілігі, нысаны, пәні, мақсаты, ғылыми болжамы, міндеттері, жетекші идеясы, әдіснамалық негіздері, дерек көздері, зерттеудің әдістері мен негізгі кезеңдері, ғылыми жаңалығы, практикалық мәні және қорғауға ұсынылатын қағидалары баяндалды.

«Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық негіздері» деп аталатын **бірінші бөлімде** оқу үдерісінде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің тарихи-педагогикалық алғышарттары, гуманитарлық пәндер арқылы оқушыларға патриоттыққа тәрбиелеуде бастауыш білім беру сатысындағы өзіндік ерекшеліктері, бастауыш мектептегі гуманитарлық пәндерінің негізінде бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу әлеуеті анықталды, бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің теориялық моделі жасалып, оның өлшемдері мен көрсеткіштері, деңгейлері берілді.

Бастауыш сынып оқушыларындағы патриоттық тәрбие процесі олардың әзірге шектеулі түрдегі тәжірибелерін, алған білімдерінің сипаты мен көлемін, оқыту мен тәрбие берудің жалпы міндеттерін ескере отырып құрылады.

Ғылыми әдебиеттерді талдау бастауыш сынып оқушыларын білім беру процесінде қолданылуы керек осындай құнды психологиялық ерекшеліктермен сипатталатындығын көрсетеді. Осы жұмыс аясында біздің зерттеуіміз үшін «Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу» ұғымын және онымен байланысты «патриоттық тәрбие» және «патриотизм» ұғымдарын талдау маңызды болып табылады. Ғылыми әдебиеттерде «патриоттық тәрбие» ұғымының әртүрлі түсіндірмелері берілген.

Психологиялық-педагогикалық сөздікте патриотизм «өз Отанына деген сүйіспеншілік сезімі, өзінің жеке және топтық мүдделерін елдің ортақ мүдделеріне бағындыруға, оған адал қызмет етуге және оны қорғауға дайын болу» деп анықтама беріледі.

Үлкен энциклопедиялық сөздік «патриотизмді» «Отанға деген сүйіспеншілік; туған жеріне, тұрғылықты мекеніне деген ынтықтық» деп анықтайды.

Зерттеу барысында біз философиялық сөздікте берілген «патриотизм» ұғымының анықтамасын негізге алдық: «Патриотизм (грек. patris-отан, атамекен) - бұл адамгершілік пен саяси принцип және Отанға деген сүйіспеншілікті, оған деген адалдықты, өткені мен бүгіні үшін мақтанышты, Отан мүдделерін қорғауға деген ұмтылысты білдіретін әлеуметтік сезім» [6].

Философиялық еңбектерді талдау патриотизмді моральдық принцип ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, оның мазмұны Отанға деген сүйіспеншілік пен адалдықты, оның өткені мен бүгіні үшін мақтанышты, өз Отанының мүдделері үшін қызмет етуге дайын болуды білдіреді.

С.Т.Иманбаева «патриотизм» - жеке тұлғаның «табиғат-адам-қоғам» жүйесінде әлеуметтену үрдісін қамтамасыз ететін тұлғаның құнды сапалық қасиеті, сондықтан да патриотизмді философиялық категориялар тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда патриотизм адамның табиғатпен үйлесе дамуының басты факторы, адамдармен қарым-қатынасының құралы, қоғам дамуының дәйекті әсер ететін детерминант болып табылады. Осыған орай патриотизмнің мәні мен патриоттық тәрбиенің мазмұны «мәдениет - тарих - білім» деп аталатын қоғам дамуының макропарадигмалы логикасы арқылы дамиды деп, елдің мемлекеттік идеологиясына негізделген қазақстандық патриотизмді қалыптастыруға ерекше көңіл бөлді.

Патриоттық тәрбиемен байланысты проблемаларды талдау бастауыш мектепте патриоттыққа тәрбиелеу жүзеге асыру бастауыш сынып оқушыларының ерекшеліктерін ескере отырып жүргізілуі керектігін нақтылауға мүмкіндік береді, өйткені бұл жас аралығына патриоттық тәрбиені жүзеге асыру кезінде ескерілуі керек психологиялық сипаттамалар сәйкес келеді:

- бұл жас кезеңі білімнің қарқынды жинақталуымен, олардың ішінара игерілуімен, мұғалімнің беделіне сенімді бағынуымен, жоғары сезімталдықпен, ұқыптылықпен сипатталады;

- бастауыш сынып оқушылары өздерінің мінез-құлықтарын біледі, өздерін басқалармен салыстырады;

- бұл жас аралығында жүйке жүйесі жетіле түседі, баланың психикасы тез дамиды;

- бастауыш сынып оқушыларының қабылдауы тұрақсыздықпен әрі жинақылықтың болмауымен, зеректікпен және балғындықпен, «пайымдаушылыққа құмарлықпен» сипатталады;

- назары еріксіз, жеткілікті түрде тұрақты емес, көлемі бойынша шектеулі болады;

- бастауыш сынып оқушыларының жасы - адамның іс-әрекет субъектісі ретінде әлеуметтік болмысының басталуы, бұл жеке тұлғаның жаңадан қалыптасуының факторы болып табылады.

- бұл жас жеке тұлғаның жағымды қасиеттерін, оның ішінде патриотизмді тәрбиелеудің барынша секемшіл кезеңі болып табылады. Көнгіштік, балалардың иланғыштығы, сенгіштігі, еліктеуге бейімділігі және мұғалімнің орасан зор беделі бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеуде халықтық педагогика құралдарын қолдану мәселесін сәтті шешуге қолайлы жағдай туғызады. Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің өзіндік ерекшелігі осы жас аралығындағыларға патриотизмді жеке тұлғаның қасиеті ретінде дамыту ерекшеліктерімен, сондай-ақ жалпы бастауыш сынып оқушысы тұлғасының адамгершілік дамуының ерекшелігімен анықталады. Бұл ерекшелік, ең алдымен, осы

жастағылардың ортақ белгілерімен алдын – ала анықталады, атап айтқанда, бастауыш сынып оқушысының сыртқы әсерлерге өте күшті сезімталдығы, оның эмоционалды саласының әсерленгіштігі, жаңаны игеруге бейімділігі, қабылдаудың айқындылығы. Бастауыш сынып оқушылары бейнелі түрмен ойлайды, ашық айқын, әсіресе, көркем түрге енген оқиғалар мен фактілерді эмоционалды түрде қабылдайды. Осылайша, патриоттық сезімдерді тәрбиелеу бойынша жұмысты ұйымдастыра отырып, оның педагогикалық тиімділігін қамтамасыз ету арқылы мұғалім жұмысты жоғары эмоционалды деңгейде жүргізуі керек. Бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеудің мақсаты - патриотизмді қалыптастыру.

Н.В. Ипполитова патриотизмді моральдық принцип және күрделі мазмұны бар интегративті моральдық сапа ретінде қарастырады. Н.В. Ипполитованың пікіріне қосыла отырып, біз патриотизмді жеке тұлғаның интегративті сапасы ретінде қарастырамыз. Бастауыш сынып оқушысының патриотизмі оның жеке басының адамгершілік келбетінің бір жағы ретінде танылудың айқындығымен және эмоционалдылығымен, сонымен бірге ұғынудың жеткіліксіздігімен, патриоттық идеялар мен сезімдердің жеке тұлғаның жалпы бағдарымен жеткіліксіз түрдегі байланысымен сипатталады. Патриоттық тәрбиенің маңызды белгілерінің бірі ретінде жеке адамды қоғаммен үйлестіру, оған жеке адамды бағындыру қабілеті бастауыш мектеп жасында әлі жеткілікті дамымаған.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, патриоттық тәрбие бастауыш сынып оқушыларының жеке басының негізгі құндылықтарын, олардың ұлттық сана-сезімін, патриотизмін, ұлттық бірегейлігін қалыптастырудың негізгі бағыттарының бірі деп қорытынды жасауға болады.

Ғылыми әдебиеттерді талдау бастауыш сынып оқушыларын патриоттық тәрбиелеуге арналған көптеген зерттеулерге қарамастан, осы аталған жан-жақты мәселенің барлық аспектілері жеткілікті түрде шешілмегенін көрсетеді.

Қазіргі заманғы қоғам жағдайында патриоттық тәрбиеге ерекше назар аудару қажеттілігі, сондай-ақ бала тәрбиесін ерте жастан бастау керек екендігі ешкімге күмән тудырмайтыны анық, алайда кейбір мәселелер зерттеушілердің назарынан тыс қалып келуде. Атап айтқанда, біз қарастырып отырған мәселеге сәйкес қазіргі заманда бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу, жалпы білім беретін мектепте осы процесті теориялық және әдістемелік тұрғысынан негіздеу қызығушылық тудырады.

Жалпы білім беретін мектептердегі теория мен практиканың жай-күйін талдау барысы:

- қазақстандық патриотизмнің мәнін, мазмұнын, құрылымын, қазақстандық қоғамда болып жатқан негізгі өзгерістер контекстінде оның өскелең ұрпақты тәрбиелеу жүйесіндегі рөлі мен орнын неғұрлым терең және жан-жақты талдау қажеттілігі;

- қазіргі қоғамда болып жатқан өзгерістерді ескере отырып, оқушылардың жас ерекшеліктерін, психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін, жеке және топтық мүдделері мен құндылықтарын ескере

отырып, олардың бойында патриотизмге тәрбиелеу жөніндегі әрекеттерді түбегейлі жақсарту, қазіргі заманғы болмысқа сәйкес келетін, бастауыш сынып оқушыларында патриотизмді тәрбиелеу құралдары.

- қазақстандық білім беру жүйесін жаңғыртудағы жетекші бағыттардың бірі ретінде бастауыш сынып оқушыларын патриоттыққа тәрбиелеу қажеттілігін және оны мектеп практикасында жеткілікті нәтижелі іске асырылмауын мойындау арасындағы қарама-қайшылықтарды анықтауға мүмкіндік берді.

Осы қарама-қайшылықтарды шешу қажеттілігі мәселенің өзектілігі мен теориялық дамымауы біздің зерттеу жұмысымыздың тақырыбын таңдауды анықтап берді.

Қоғамдағы жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайлар білім беру мәні мен оның түпкі нәтижесін қайта қарауды талап етуде. Бүгінгі азаматтың білімділігі, шығармашылық ізденіске қабілеттілігі сияқты тұлғалық сапалары елдегі саясаттың, мәдени дамудың түпкі негізіне айналып отырған кезде барлық білім беру мекемелерінің басты назарында оқушының жеке тұлғасын қалыптастыру болары сөзсіз.

Педагог ғалым К.Ж. Қожахметова мектеп қабырғасынан бастап оқушылардың ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, тәрбиені ұлттық салт пен дәстүрге негіздеп ұйымдастыру және жасұрпақты патриоттыққа тәрбиелеуде адамгершілік құндылықтарға сәйкес мінез-құлық қалыптастыруды көздейтін этноәлеуметтік рольдерге баулуды ұсынады. Осы жағдайларды ескере отырып, зерттеу жұмысымызда бастауыш мектепке келген ақ ниетті, балғын бүлдіршіндердің патриоттық сезімін, саналы түрде түсініп, қабылдауына, сөйтіп, ата-бабасын, ата-анасын сүйіп, қастерлейтін, бауырмал, мирасқор, мұрагер, намысқой, салт, дәстүрлерін қадір тұтатын, елін сүйетін, рухы жоғары, патриоттыққа тәрбиелеу көзделіп отыр.

Жалпы орта білім беру мемлекеттік құжаттарға сәйкес бастауыш және негізгі (орта), кәсіптік бағдар беру сатысы ретінде бөлінеді. Ал, жеке тұлғаның өзіндік қасиеттерінің қалыптасуы бастауыш мектепте қуатты жүреді. Бастауыш мектеп – кіші мектеп жасындағы балаларға бастауыш білім беретін оқу ордасы. Бастауыш білім тұжырымдамасында бастауыш мектептің маңызы мен қызметі оның үздіксіз білім беру жүйесіндегі басқа буындармен сабақтас болуымен ғана емес, ең алдымен оқушы тұлғасының рухани өзегі қалыптасуы мен дамуы қуатты жүретін ерекше құнды, қайталанбайтын буын екендігімен анықталады. Бастауыш мектептің өзінде оқушының танымдық және психикалық мүмкіндіктері жетіліп, адамның күнделікті өмірінде білім алудың қаншалықты маңызды екеніне көзі жете бастайды. Сонымен қатар осы жас кезеңінде оқушы өзіндік сананың жаңа сатысына көтеріледі.

Болашақ ұрпақты жас кезінен сан ғасырлар бойы қалыптасқан өзіндік тарихы бар құндылықтар негізінде тәрбиелейтін мазмұнды ақпараттар өте мол. Олар ғұлама ойшылдардың, педагогтар мен психологтардың еңбектерінде түрлі көзқарастарда баяндалып, атадан балаға ұласатын құндылық сезім ниеттер, ұмтылыстар, тұлғаның бағыттылығын анықтайтын ізгі қасиеттерді қамтиды. Бұл өз кезегінде ғылым әлеміндегі құндылықтар

ұғымына байланысты алуан түрлі тұжырымдармен айқындалып, нақтыланып отырады. Әрбір ғылым саласы өзінің зерттеу бағытына сәйкес құндылықтарды түрліше деңгейде қарастырады. Қазіргі кезде құндылық термині философия, әлеуметтану, мәдениеттану, этика, эстетика, психология, педагогика ғылымдарында кеңінен қарастырылуда. Біз патриоттық тәрбие мәселесіне арналған еңбектерден тақырыпқа сәйкес «патриот», «патриоттық сезім», «отансүйгіштік» ұғымдарының философиялық, педагогикалық мәніне баса назар аудара отырып, оларды өз зерттеуіміздің алғышарттары ретінде жүйелі түрде қарастырамыз.

«Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеудің әдістемесі» атты екінші бөлімде бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеу жұмысының мазмұны мен әдістемесі сипатталды. Бастауыш сынып оқушыларына арналған факультатив курсының бағдарламасы және электронды оқу құралының практикалық мәні көрсетілді. Педагогикалық-тәжірибелік жұмыстардың нәтижесі, әдістемені іске асырудың тиімділігі негізделіп, ұсыныстар берілді.

Бастауыш сыныптардағы гуманитарлық пәндерді оқыту арқылы оқушыларды патриоттыққа тәрбиелеуді оқу үдерісі барысында жүзеге асыруда бастауыш сынып оқулықтарын зерделей келе, оларда қарастырылатын патриоттыққа тәрбиелеуге арналған оқу материалдарының біркелкі қамтылғанын байқадық. «Қазақ тілі», Әдебиеттік оқыту», «Жаратылыстану» оқулығындағы біз қарастырып отырған патриоттыққа тәрбиелеу мазмұнын тиімді түрде толықтыру және ақпараттық технологияны пайдалана отырып жетілдіру жолдарын көрсетуді жөн санадық.

Бастауыш сынып оқушыларын зерттеу мәселесіне арналған педагогикалық тәжірибе жұмысы үш кезеңде (анықтау, қалыптастыру, бақылау) Талдықорған қаласы №16 орта мектеп гимназиясы, Алматы облысы Алакөл ауданы Токжайлау орта мектептерінде жүргізілді. Зерттеу аясында оқушыларды эксперименттік топ және бақылау тобы деп екіге бөлдік.

Педагогикалық тәжірибе жұмысы 2 оқу жылы (2019-2020, 2020-2021 оқу жылдары) уақытты қамтиды. Эксперимент тобында 118 оқушы, ал бақылаудағы топқа 117 оқушы қатысты. Жалпы педагогикалық тәжірибе жұмысына 235 бастауыш сынып оқушысы қатыстырылды. Тәжірибе жұмысының алғашқы кезеңінде сауалнама, тест, әңгімелесу, шығармалар жаздыру әдістерін қолданып, оқу-тәрбие үдерісінде бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесінің қалыптасу жағдайы анықталды.

Педагогикалық тәжірибе барысында көрнекті психолог-педагогтардың патриоттық тәрбие қалыптастыру мәселелері туралы еңбектерін зерделей келе, оның нәтижесін бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесін қалыптастыруда пайдаланудың мүмкіндіктері қарастырылды.

Оқушының тұлғалық жетілуінде оның өзін ұлт өкілі ретінде сезінуі отбасы көлемінде ғана емес, мектепте, қоғамдық орталарда көрініс тауып отырады. Оқушының адамдармен қарым-қатынасының адамгершілік құндылық негізде болуы қандай құндылықтардың ең басты құндылық

ретінде ұғынылатынына байланысты. Осыны ескере отырып, жұмысымыздың алғашқы кезеңдерінде эксперимент жүргізген сыныптардың ерекшеліктеріне қарай М. Рокичтің «Патриоттық тәрбие» әдістемесін(зерттеу мақсатымызға сәйкес икемделген) жүргізу арқылы құндылық ұғымының қаншалықты мәні бар екені анықталды.

Қорытындыда диссертациялық жұмыстың нәтижелері, сондай-ақ оларды педагогика және бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі саласындағы зерттеулерде одан әрі пайдалану бойынша қорытындылар, тұжырымдар мен ұсыныстар берілді.

Диссертациялық жұмысты дайындау барысында 197 атаудан тұратын әдебиеттер пайдаланылды.

Қосымшада зерттеу мазмұнына қатысты жұмыстардың барысында үлгілері әзірленген материал ұсынылған. Педагогикалық - тәжірибелік жұмыстар Талдықорған қаласы №16 орта мектеп гимназиясы КММ және Алматы облысы Алакөл ауданы Токжайлау орта мектебі КММ жүргізіліп, оқу үдерісіне зерттеу нәтижелерін енгізу актілері ұсынылды.